

## ملاحظاتى درباره بيمه و برداشتهای اسلامى از آن

ترجمه رحيم مصدق

درپى افزايش شديد قيمتهای نفت در دهه ۱۹۷۰، سرمايه‌های کشورهای عرب رشد يافت و در کشورهای زيادى گسترده شد و مؤسسه‌های مالی زيادى نظير بانک اسلامى فيصل تاسيس گرديد. هدف از طراحي چنين مؤسسه‌هایی اين بوده است که در کوتاه‌مدت با همتهای مالی غرب مانند صندوق بين‌المللى پول و بانک جهانى در مورد نقش مالی اقتصادى آنها و نيز هدايت سرمايه‌گذارها مشارکت کنند و در بلند مدت دست کم در جهان عرب و جهان اسلام جايگزين آنها شوند.

برخى تصور مى‌کنند مؤسسه‌های مالی اسلامى از نيازهای واقعى مردم ناشى شده‌اند اما از ديده‌گاه تحليلى اقتصادى مى‌توان گفت که چنين مؤسسه‌هایی از يك سو به عنوان نتيجه اجتناب‌ناپذير گسترش مکانيسم رقابت بين‌المللى پديد آمده‌اند و از ديگر سو، حمايت و جايگاه ايدئولوژيکى لازم برای خود را در بين احکام اسلام راجع به تجارت، سفته‌بازى و کسب سود يافته‌اند. به هر حال، در دنياى کنونى، مؤسسه‌های مالی اسلامى، نقشى اجتماعى و اقتصادى دارند و اين نقش خود را اينفا مى‌کنند.

فعاليت بيمه‌ای نيز به عنوان يك فعاليت اقتصادى مورد نظر اين مؤسسات مالی قرار گرفته است. در اين راستا برای آنکه برداشت کاملی از اقتصاد اسلامى صورت بگيرد و همچنين از اموال و دارايبهای اين مؤسسات حفاظت شود، ایده تاسيس يك شرکت بيمه مطرح شده است.

در اين مقاله سعی خواهد شد که چکيده نظريات و آراى فقهای اسلام [ اهل سنت ] درباره قرارداد بيمه و برداشت اسلامى از آن ارائه شود (اين نظريات به طور کامل در مجله الحريص چاپ شده است).

در مورد بيمه دو ديده‌گاه عمده در بين علما وجود دارد:

۱. همه رشته‌های بيمه از نظر اسلام جايز است مگر بيمه عمر که به دليل وجود شبهه

[ربا] در آن، مَنهی عنه بوده و جایز نیست. این دیدگاه را مرحوم شیخ فرح‌السنهوری و آقای محمد بن الحسن الطالبی ارائه کرده‌اند.

۲. همه رشته‌های بیمه‌ای جایز است و معاملات بیمه‌ای تخلف از تعالیم و احکام اسلام به‌شمار نمی‌رود. از جمله علمایی که چنین دیدگاهی را بیان کرده‌اند، این افراد هستند: مرحوم شیخ علی الخلیف، شیخ عبدالله صیام (که قرارداد بیمه را یک قرارداد موالات محسوب می‌کند با این استدلال که هر دو قرارداد ریسک مشابه دارند)، شیخ احمد السنوزی (که وی نیز چنین نظری دارد)، مرحوم شیخ عبدالوهاب خَلَف (که گفته است بیمه به نفع هر دو طرف - بیمه‌گر و بیمه‌گذار - است و قوانین اسلام معاملات را ممنوع کرده است که زیانهای آن بر منافع حاصله‌اش غلبه کند)، و دکتر مصطفی احمد الزرقاء (که به برخی از دلایل متقن در مورد جایز بودن همه رشته‌های بیمه‌ای از نظر اسلام اشاره کرده و در کنار آنها بعضی از ویژگیهای قرارداد بیمه نظیر اصل جبران دقیق خسارتها، مستثنی بودن اقدامات جنایی در هر پوشش بیمه‌ای و نیز گسترش انواع ریسک و فواید اقتصادی بیمه را برشمرده است).

به هر حال فقها، در مورد بیمه، شبهاتی نظیر شبهه قمار، شرط‌بندی، مخالفت با قضا و قدر الهی، تقلب و کلاهبرداری و نیز شبهه جهل را مردود دانسته‌اند (برای آگاهی بیشتر از جزئیات این بحثها به مجله *المحریرین* رجوع شود). مجله در پایان نتیجه می‌گیرد که هر دو نوع بیمه‌های تعاونی و بازرگانی براساس قوانین اسلام جایزند.

باتوجه به مطالب پیشگفته، می‌توان ابعاد اصلی دیدگاههای اسلامی درباره بیمه را جمع‌بندی و خلاصه کرد اما برای توضیح بیشتر، مطالب زیر شایان توجه است:

الف) بیمه به عنوان یک فعالیت اقتصادی، نتیجه مشروع و معقول جامعه سرمایه‌داری و مشابه سایر فعالیت‌های اقتصادی است و از اصل مالکیت خصوصی حمایت و حفاظت می‌کند. بنابراین همه رشته‌های بیمه‌ای که تا حال حاضر ارائه شده‌اند با آن منطبق هستند. بنابراین، دریافتی است که بیمه، ریسکهای عدم‌النفع وابسته را تحت پوشش خود درآورد. در تجزیه و تحلیل نهایی، منافع، ماهیتی مشابه با بهره‌های بانکی دارند و از دیدگاه اسلامی، موضوعی بحث‌انگیز و نامعین‌اند اما فقهای اسلام درباره آن بحث نکرده‌اند و آن گونه که ما اطلاع یافته‌ایم، برخی از شرکتهای بیمه اسلامی، ریسکهای عدم‌النفع را نیز تحت پوشش قرار داده‌اند. مثلاً شرکت بیمه اسلامی سودان این‌گونه عمل کرده و ریسک عدم‌النفع را از جمله پوششهای استثنا شده خود قرار نداده

است. گفته می‌شود که این شرکت خدمات مرتبط با همه انواع بیمه به‌ویژه بیمه‌های باربری، هواپیما، آتش‌سوزی، مهندسی و اتوموبیل را (به استثنای بیمه عمر) ارائه می‌دهد. (ب) اصولاً بیمه بر دو تئوری مرتبط مبتنی است ۱. تئوری ریسک ۲. تئوری احتمال از آنجا که تئوری ریسک قلمرو پیچیده‌ای از تئوری احتمالات کاربردی است، شناخت یک ریسک و تعیین اندازه آن در خصوص یک موضوع یا مورد، به تجربه و اطلاعات در دسترس درباره آن ریسک و از این ناحیه به احتمال وقوع آن وابسته است. ریسکها معمولاً ریسکهای خوب و ریسکهای بد را دربر می‌گیرند. عوامل گوناگونی وجود دارند که ماهیت خطر را تعیین و اندازه ریسک و نرخهای احتمال آن را مشخص می‌کنند. عمدتاً با توجه به این مسائل است که مقدار حق بیمه قابل پرداخت تعیین می‌شود. تئوری ریسک در مطالعه تحولات صنعت بیمه و در جهت کنترل روندهای آینده آن کاربرد دارد و مورد استفاده قرار می‌گیرد زیرا تئوری ریسک مطالعه انواع مختلف نوسانهایی است که در یک پرتفوی بیمه‌ای ظاهر می‌شود. این تئوری مطالعه پیشرفت حرفه بیمه از یک دیدگاه احتمالی است.

پ) این دو تئوری به طور گسترده‌ای در بیمه‌های عمر کاربرد دارند، به طوری که جداول مرگ و میر بر پایه اصول آنها تهیه می‌شود. بر اساس مقررات مربوط به بیمه عمر، سن متقاضی خرید این بیمه، عامل مهمی در پذیرش یا نپذیرفتن تقاضای وی به شمار می‌رود. افزون بر این در صورتی که فرد متقاضی از بیماری جدی نظیر بیماری قلب یا دیابت رنج ببرد، این امر در نوع پوششی که به وی ارائه می‌شود مؤثر است و حتی امکان دارد در مواردی درخواست متقاضی را نپذیرفتنی سازد. افزون بر موارد پیشگفته شغل فرد متقاضی خرید بیمه عمر نیز مدنظر قرار می‌گیرد.

با توجه به این مطالب روشن می‌شود که همه رشته‌ها و انواع بیمه (آتش‌سوزی، باربری، اتوموبیل و عمر) بر این دو تئوری مشهور (تئوری ریسک و تئوری احتمالات) مبتنی هستند. بنابراین چنانکه برخی از علمای اسلام نظیر مرحوم شیخ فرح‌السنه‌وری و آقای محمد بن الحسن الطالبی یا شرکت بیمه اسلامی سودان، استثنا کرده‌اند، توجیه ناپذیر خواهد بود و هر فلسفه‌ای ورای آن نظر وجود داشته باشد متقاعد کننده نبوده و غیر عملی خواهد بود.

به طور خلاصه، اصولاً یکی از هدفهای بیمه عمر این است که درآمدی را برای گروهها یا افرادی که نان‌آور خود را از دست می‌دهند، تضمین کند. بنابراین در بیمه عمر

مقصود این بوده (و هنوز نیز هست) که افراد در مقابل زبانهای اقتصادی ناشی از فوت محافظت شوند و آسیب نبینند.

برخی از نویسندگان، دیدگاههای اسلامی اصلاح شده‌ای را در مورد بیمه عمر ارائه کرده‌اند که از آن جمله می‌توان از دکتر عبدالرئوف الشزولی نام برد.

ت) بدون تردید همه شرکتهای بیمه اسلامی درحال حاضر در بازارهای داخلی و بین‌المللی معاملاتنی با سایر شرکتهای بیمه، به‌ویژه با شرکتهای بین‌المللی بیمه اتکایی دارند. مسؤولان شرکت بیمه اسلامی سودان در این زمینه می‌گویند:

«براساس صلاحدید و نظر هیأت مشاوره اسلامی شرکت در مورد معامله با بیمه‌گران اتکایی خارجی، برای رفع نیازهای اتکایی شرکت و استمرار فعالیت و پیشرفت آن، ما به عقد قراردادهای اتکایی با بیمه‌گران اتکایی معتبر که در این زمینه دارای تخصص و صلاحیت هستند، اقدام کرده‌ایم.

روشن است که بیمه‌گران اتکایی که به آنها اشارت رفت، شرکتهای بیمه اتکایی بین‌المللی هستند که در کشورهای توسعه یافته وجود دارند. این شرکتهای اتکایی در همه رشته‌های بیمه‌ای از جمله تمام انواع بیمه عمر فعالیت می‌کنند و از این روکارمزدها و پرداخت خسارتهایی که به شرکتهای بیمه واگذارنده و ازجمله شرکت بیمه اسلامی سودان دارند از همان صندوق یا پرتفوی است که از محل حق‌بیمه‌های همه انواع بیمه تشکیل شده است و در این صندوق یا پرتفوی، تفکیکی بین حق‌بیمه رشته‌های جایز (مثل آتش‌سوزی) و رشته‌های غیرجایز و ممنوع (مانند عمر) به عمل نیامده است.

می‌دانیم که انسان در فعالیتهای مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی روزانه‌اش، سعی دارد مسائلی را که زندگی برایش پیش می‌آورد حل کند و ضمن راه‌حلهای ممکن که برای این مسائل می‌یابد زندگی را تجربه کند و آن را بیشتر و بهتر بشناسد. بنابراین او دانش خود و ابزار مربوط به آن را توسعه می‌بخشد. این وضعیت در مجموع ما را به این حقیقت رهنمون می‌سازد که دانش بشری نسبی است و راه فرا روی انسان برای ترقی و پیشرفت بیشتر باز است.